

Άνθρωπος σοβαρός –σχεδόν βλοσυρός– και προ πάντων σεμνός, ο Τάσος Γιαννίτσης αποτελούσε από παλιά για μένα ένα είδος που σπάνιζε στο χώρο της αριστερής διάνοησης. Ενσάρκωνε το πρότυπο του αριστερού «επαγγελματία» –με την έννοια του “professional”– ένα μάλλον δυσεύρετο είδος επιστήμονα, σε έναν πολιτικό χώρο έτοιμο να ενδώσει στον ενθουσιασμό των οραμάτων και τον βολονταρισμό των προθεσμιών.

Ακόμη τον θυμάμαι στα τέλη της δεκαετίας του 1970: αν και επιφυλακτικός απέναντι στην ΕΟΚ, είχε έναν τρόπο να αναπτύσσει τα επιχειρήματά του που τον καθιστούσε σεβαστό ακόμη και στους ενθουσιώδεις θιασώτες της ένταξης, στους οποίους συγκαταλεγόμουν και εγώ. Το ίδιο και λίγο αργότερα, όταν υποστήριζε ότι, εξαιτίας της προσχώρησής μας στην ΕΟΚ, οι επιδόσεις της ελληνικής βιομηχανίας έπεσαν.

Κοντολογίς, αν και, μαζί με αρκετούς ακόμη οικονομολόγους της γενιάς του, αλλά και λίγο παλαιότερους, όπως ο Γεράσιμος Αρσένης ή ο Κωστής Βαϊτσος, διεπόταν από ένα δύσκολα αποκρυπτόμενο «κούμπωμα» απέναντι στην Ευρώπη των Βρυξελλών, ο Τάσος Γιαννίτσης ήταν πολιτικά «αποδεκτός» και από όσους δεν συμμερίζονταν τις επιφυλάξεις του. Και τούτο εξ αιτίας του επαγγελματισμού, αλλά και της σοβαρότητας που απέπνεε.

Αν και τελικά δεν είναι πολιτικό δοκίμιο, «Η Ελλάδα και το μέλλον» διαπνέεται, από την αρχή ως το τέλος, από την ίδια πολιτική αγωνία. Την αγωνία του διλήμματος που υπαινίσσεται ήδη ο πλαγιότιτλος του βιβλίου: «πραγματισμός και ψευδαισθήσεις». Έτσι ξερά, χωρίς «ή» διαζευτικό, ούτε ερωτηματικό στο τέλος.

Επειδή δεν είμαι ειδικός και, ως εκ τούτου, δεν μπορώ να σχολιάσω πώς ο Τάσος Γιαννίτσης εφαρμόζει αυτό το δίλημμα στην προσέγγιση του μεγάλου προβλήματος που τον απασχολεί, δηλαδή της ενδυνάμωσης του κράτους πρόνοιας σε μια δυσμενή οικονομική συγκυρία και, ειδικότερα, της αντιμετώπισης της μάζας της ανεργίας, θα αφιερώσω τις λίγες σκέψεις που ακολουθούν σε ένα ζήτημα που απορρέει αναπόδραστα από αυτό, και που αποτελεί τον σταυρό κάθε πολιτικής θεωρίας: τη σχέση σκοπού και μέσων.

«Η Αριστερά», γράφει ο Τ. Γιαννίτσης στο πιο ενδιαφέρον ίσως κεφάλαιο του βιβλίου του, το πέμπτο, «συχνά δεν θέλησε να κατανοήσει ότι το πιο δύσκολο δεν είναι να θέτεις αριστερούς στόχους. Το πιο δύσκολο είναι να επιτυγχάνεις τους στόχους αυτούς, και μάλιστα μέσα από ένα αποτελεσματικό πολιτικό μάνατζμεντ, που θα την κάνει αποδεκτή από την κοινωνία σε όρους αποτελέσματος και όχι προθέσεων» (σ. 102-3). Όπως υποστηρίζει σε ένα άλλο σημείο, «η ιδεολογία δεν μπορεί να λύσει οποιοδήποτε πρόβλημα» (σ. 71). «Ο σοσιαλιστικός αριστερός λόγος», γράφει κάπου αλλού ακόμη καυστικότε-

ρα, «θα κέρδιζε αν εγκατέλειπε τον ‘μανιερισμό’ στον οποίο έχει εγκλωβιστεί και τον οποίο αρέσκεται να χρησιμοποιεί, αναπαράγοντας γνωστές έννοιες-συνθήματα, όπου το μεγάλο κενό δεν είναι οι αξίες που αντιπροσωπεύουν οι έννοιες αυτές, αλλά η διαδρομή για να φτάσει κανείς σε αυτές, η ικανότητα διαχείρισης των μεγάλων, επίμονων και χρονοβόρων μεταρρυθμίσεων και αλλαγών, όπως και των συμβιβασμών που απαιτούνται» (σ. 41). Πολύ περισσότερο που, πάντοτε κατά τον Τ. Γιαννίτση, «το εφικτό δεν είναι δεδομένο, δεν είναι ντετερμινισμός. Αντίθετα, περιλαμβάνει τη στρατηγική και τα βήματα ώστε να δημιουργηθούν νέοι βαθμοί ελευθερίας και να διευρυνθούν τα σημερινά όρια του εφικτού[...] Μέσα στο εφικτό, συνεπώς, εμπεριέχεται η ελπίδα και το όραμα» (σ. 124).

Οι ωραίες αυτές σκέψεις, που τις διανθίζουν πολλά ενδιαφέροντα σχόλια από τα βιώματα που συσσώρευσε ο συγγραφέας στο πέρασμά του από την ενεργό πολιτική, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τίτλους ισάριθμων κεφαλαίων ενός δοκιμίου πολιτικής φιλοσοφίας. Δεν ήταν ωστόσο αυτή η φιλοδοξία του Τάσου Γιαννίτση. Ο σκοπός του ήταν διαφορετικός, πολύ πρακτικότερος: να δείξει το μέγεθος των δυσκολιών στις οποίες προσκρούει κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια στη χώρα μας, ακόμη και για τα αυτονόητα. Ως κριτική είτε στον βερμπαλισμό των παλαιότερων συντρόφων του, είτε στην αλαζονία των νεοτέρων –αυτών δηλαδή που τόσο απαξιωτικά χαρακτηρίζουν ως «λογιστική αντίληψη» κάθε προσπάθεια να αποτιμηθεί οικονομικά το κόστος μιας πολιτικής απόφασης (σ. 107 & επ.)– η ανάλυση του Γιαννίτση είναι και θέλει να μείνει εφαρμοσμένη. Από την άποψη αυτή, το κεφάλαιο το αφιερωμένο στην προσπάθεια για την αντιμετώπιση της ανεργίας –το κατά πολύ εκτενέστερο, σημειωτέον, του βιβλίου– παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον. Και είναι κρίμα που η αναδρομή στα πεπραγμένα του δεν εκτείνεται και στο άλλο μείζον ζήτημα με το οποίο καταπιάστηκε, την άνοιξη του 2001, το ασφαλιστικό.

Οι σκέψεις που προηγήθηκαν για τη σχέση σκοπού και μέσων οδηγούν μοιραία σε ένα άλλο καίριο ερώτημα, που η περίπτωση Γιαννίτση –όπως και αυτή του Μιχ. Σταθόπουλου, την ίδια περίοδο– προσωποποιεί σχεδόν παραδειγματικά: την σχέση διανοουμένων και πολιτικής. Τι γυρεύει ένας διανοούμενος, που δεν είναι διατεθειμένος να κάμει υποχωρήσεις σε θέματα αρχής, στις ατραπούς της καθημερινής πολιτικής πράξης; Μήπως το εγχείρημά του είναι εκ των προτέρων καταδικασμένο; Διευκρινίζω, ευθύς αμέσως, ότι δεν αναφέρομαι στους διανοούμενους εκείνους που εγκατέλειψαν πολύ νωρίς τα εργαστήρια της σκέψης για να πολιτευθούν και αποδέχθηκαν τους κανόνες του πολιτικού παιχνιδιού, αλλά σε εκείνους που, όπως ο Τάσος Γιαννίτσης, δεν θέλησαν να αποκοπούν από τις παλαιές τους συνήθειες και επιδίωξαν να συμfi-

Για το βιβλίο του Τάσου Γιαννίτση,*
Η Ελλάδα και το μέλλον. Πραγματισμός
και ψευδαισθήσεις, Αθήνα, Πόλις, 2005

I. Η αγωνία για την οικονομική πολιτική

Νίκος Κ. Αλιβιζάτος

Ο Νίκος Αλιβιζάτος διδάσκει Συνταγματικό Δίκαιο στο Πανεπιστήμιο Αθηνών

λιώσουν δύο τρόπους του σκέπτεσθαι φαινομενικά αντιθετικούς: τον επιστημονικό και τον πολιτικό. Ή μήπως τελικά τα πράγματα δεν είναι έτσι, η αντίθεση δεν είναι τόσο μεγάλη και υπάρχουν τελικά περιθώρια εναρμόνισης επιστήμης και πολιτικής; Στο κάτω-κάτω της γραφής –και συγχωρέστε μου την ειρωνεία– η μαρξιστική παράδοση, που τόσο έντονα σημάδεψε την πνευματική διαμόρφωση των περισσότερων από μας, δεν είναι αυτή που διατείνεται ότι ο μόνος ορθός σοσιαλισμός, είναι ο «επιστημονικός»;

Η απάντηση, αν κρίνει κανείς τουλάχιστον από το χαρακτηριστικό απόσπασμα που ο Τάσος Γιαννίτσης αφιερώνει στο θέμα, είναι μάλλον απαισιόδοξη για τις πιθανότητες μιας σύζευξης. Πίσω από την υπονόμηση του ν. 2874/2000, δηλαδή του νόμου Γιαννίτση για την ρύθμιση του χρόνου εργασίας, τον οποίο, σημειωτέον, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας κατάργησε το καλοκαίρι του 2005, κρυβόταν, όπως γράφει ο συγγραφέας, «η προσπάθεια ενός ετερόκλητου τμήματος του ΠαΣοΚ να χτυπήσει, για δικούς του λόγους το καθένα, διάφορους στόχους», μεταξύ των οποίων ο εκσυγχρονισμός, ο τότε πρωθυπουργός, και «κυβερνητικά στελέχη, ιδιαίτερα τα εξωκοινοβουλευτικά που, όπως και στο θέμα των ταυτοτήτων, αποδέχονταν την ευθύνη να προωθήσουν ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις, και μάλιστα συμβατές με τις σοσιαλιστικές αρχές και αξίες» (σ. 148).

Στο ίδιο θέμα αναφέρεται και ο Κώστας Σημίτης, στο τελευταίο βιβλίο του: όπως γράφει, «μεγάλη αντίδραση υπήρχε στους εξωκοινοβουλευτικούς υπουργούς. Για την κοινοβουλευτική ομάδα αλλά και για πολλούς στο κόμμα ήταν παρείσακτοι, άσχετα με το αν διέθεταν γνώση και είχαν για χρόνια εργαστεί σε θέσεις με απαιτήσεις. Δεν είχαν ακολουθήσει τον συνηθισμένο δρόμο», συμπληρώνει ο πρώην πρωθυπουργός, και είχαν καταλάβει θέσεις που ανήκαν σε άλλους» (*Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, Αθήνα, Πόλις, 2005, σ. 521).

Στην ίδια κατηγορία θα πρόσθετα ανήκουν και οι βουλευτές επικρατείας, τους οποίους οι εν Βουλή συνάδελφοί τους θεωρούν κατά κανόνα «διορισμένους» και όχι εκλεγμένους. Λες και η επιλογή τους από την κομματική ηγεσία δεν αρκεί για να τους προσδώσει την παραμικρή δημοκρατική νομιμοποίηση. Το κριτήριο, συνεπώς της διάκρισης και, εντεύθεν, της αντιπαράθεσης πολιτικών και επιστημόνων δεν είναι η βουλευτική ιδιότητα αλλά το αν οι δεύτεροι αντιμετώπισαν επιτυχώς την δοκιμασία του σταυρού προτίμησης. Μόνον όσοι από τους επιστήμονες το δοκίμασαν –και μάλιστα χωρίς την εύνοια κάποιου «μεγάλου»– γίνονται αποδεκτοί ως ισότιμοι από τους επαγγελματίες της πολιτικής, βουλευτές και κομματικά στελέχη.

Η αναζήτηση των κοινωνιολογικών και των ανθρωπολογικών αιτίων αυτής της δυσπιστίας –δυσπιστίας, σπεύδω να διευκρινίσω, αμοιβαίας και εκατέρωθεν συνήθως εκδηλούμενης–

θα μας οδηγούσε πολύ μακριά. Γιατί θα έπρεπε να απαντήσει σε ερωτήματα του είδους ποιός κάνει σήμερα πολιτική, από τι είδους κίνητρα ελαύνεται κ.ο.κ. Αρκεί να αναγνώσει κανείς το απόσπασμα που αφιερώνει ο Κώστας Σημίτης, στο τελευταίο βιβλίο του, για τις επιδόσεις του μέσου Έλληνα βουλευτή –ακόμη και του υπουργού– στις ξένες γλώσσες, για να καταλάβει τι εννοώ.

Αντίθετα, με ενδιαφέρει η θεσμική πτυχή του ζητήματος. Αφήνω κατά μέρος το ακανθώδες ζήτημα του σταυρού προτίμησης, που η παρούσα βιβλιοκρισία δεν προσφέρεται για την πραγμάτευσή του. Υπενθυμίζω απλώς ότι αυτός ο τρόπος επιλογής των επιθυμητών υποψηφίων δίνει στον Έλληνα εκλογέα μεγαλύτερη δύναμη απ' όση δίνει οποιοδήποτε άλλο εκλογικό σύστημα κοινοβουλευτικής δημοκρατίας σε ολόκληρο τον κόσμο.

Υπάρχουν λοιπόν στη χώρα μας θεσμοί, έστω και άτυποι, που να παρέχουν την δυνατότητα σε έναν επιστήμονα με πολιτικές ευαισθησίες, που έχει κάτι να πει και που θέλει να αφιερώσει ένα μέρος από το απόθεμα ενεργητικότητας που διαθέτει σε μια «ευγενή υπόθεση», να διατυπώσει τις απόψεις του, να διατυπώσει προτάσεις και να συμβάλει –έστω και σε ένα πολύ πρόωρο στάδιο– στην λήψη των πολιτικών αποφάσεων;

Εξ όσων γνωρίζω, αν εξαιρέσει κανείς τις μη κυβερνητικές οργανώσεις –ελάχιστες από τις οποίες ξεπερνούν στη χώρα μας τον ορισμό μιας έντονα προσωποπαγούς παρέας σε μια κοινωνία πολιτών ούτως ή άλλως υπανάπτυκτη– η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι αρνητική. Για παράδειγμα, ο θεσμός της «απόσυρσης» –αγγλιστί «retreat»– τον οποίο όλο και περισσότερες ιδιωτικές επιχειρήσεις εφαρμόζουν και στη χώρα μας, για τον συλλογικό αναστοχασμό των στελεχών τους σε ένα ήσυχο περιβάλλον, δεν ακολουθείται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα. Εξ άλλου, η ιδέα και μόνον των universités d'été των γαλλικών πολιτικών κομμάτων (στα οποία, ως γνωστόν, συμμετέχουν από τον πρωθυπουργό και τους υπουργούς, έως κομματικά στελέχη βάσης) θα προκαλούσε θυμηδία σε μας. Στην Ελλάδα, ο συνήθης πολιτικός ζει με την ψευδαίσθηση μιας γνωσιολογικής αυτάρκειας, και όταν θέλει να ενημερωθεί για κάτι καινούργιο σπανίως απευθύνεται στον ευρύτερο κύκλο των ειδικών. Το πρώτο που τον απασχολεί είναι αν αυτός στον οποίο σκέπτεται να απευθυνθεί είναι «δικός του» ή όχι, αδιαφορώντας αν έχει να του πει κάτι ουσιώδες ή μη.

Κοντολογίς, ο επιστήμονας του παραδείγματός μας έχει μια και μόνη επιλογή. Να πολιτευθεί, άμεσα ή έμμεσα, δηλαδή είτε να συνδέσει τις τύχες του με έναν πολιτικό και το επιτελείο του ή με ένα κόμμα, είτε να δοκιμάσει να εκλεγεί σε κάποιο αιρετό αξίωμα ή να διορισθεί σε κάποια θέση «τεχνοκράτη». Σε κάθε περι-

πτωση, εκείνο που του ζητείται είναι να αλλάξει τρόπο ζωής, μια και χώρος για «ερασιτέχνες» του είδους δεν φαίνεται να υπάρχει.

Δεν αμφισβητώ ότι αρκετοί διακινδυνεύουν το άλμα. Δεν έχω πεισθεί εν τούτοις ότι, έχοντας περάσει από την άλλη μεριά του Ρουβίκωνα, έχουν την δυνατότητα, με τις συνθήκες που περιέγραψα, να δώσουν τον καλύτερο εαυτό τους.

Η σχέση λοιπόν σκοπού και μέσων, στρατηγικής και τακτικής, διατρέχει το βιβλίο του Τάσου Γιαννίτση, από την εισαγωγή έως το όγδοο, το καταληκτικό κεφάλαιο του. Ο πραγματισμός, συνεπώς, οφείλει να επιβληθεί στις ψευδαισθήσεις, να οδηγεί τη σκέψη και να προσανατολίζει τις αποφάσεις. Ένας πραγματισμός που θα στηρίζεται στην συλλογικότητα και την ευελιξία, θα ευνοεί την επιχειρηματική ικανότητα και θα χρησιμοποιεί το κράτος ως εργαλείο αναδιανομής, δικαιοσύνης, και κοινωνικής μεταρρύθμισης. Και τούτο σε μια λογική που θα υπερβαίνει τον βραχύ ορίζοντα. Ένας τέτοιος πραγματισμός, που έχει την τόλμη να αναγνωρίσει και τη σημασία της ουτοπίας (για «μείγμα ουτοπίας και πραγματικότητας» μιλάει κάπου ο συγγραφέας, βλ. σ. 94) φαίνεται να είναι η κινητήρια δύναμη, το πρόταγμα του Τάσου Γιαννίτση.

Είναι κρίμα που το πολιτικό σύστημα της χώρας δεν μπόρεσε να πάρει από αυτόν όσα μπορούσε και όσα ήταν διατεθειμένος να δώσει για την πραγμάτωση του ευγενούς ιδανικού του.

* Επεξεργασμένη μορφή της παρουσίασης του βιβλίου στην Στοά του Βιβλίου, στις 19.1.2006.